

**Joan NOGUÉ [ed.] (2018). *Yi-Fu Tuan. El arte de la geografía*.
Barcelona: Icaria Editorial (Espacios Críticos, 11), 264 p.**

Sobre Yi-Fu Tuan i la geografia humanística¹

Abel Albet

*Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona*

Presentació

Molt bona tarda. Deixeu-me començar expressant el meu agraïment a les paraules de presentació del president així com a l'excel·lent predisposició de la Societat Catalana de Geografia a l'hora d'organitzar aquest acte.

Sóc aquí com responsable, juntament amb Núria Benach, de la col·lecció "Espacios Críticos"² en la qual s'insereix el volum que avui presentem: *Yi-Fu Tuan. El arte de la geografía* (Nogué, 2018). En preparar aquesta sessió, en Joan Nogué, autor del llibre, em demanava que fes una presentació llarga, no pas unes breus paraules de compromís: això em serà fàcil perquè també sóc aquí per un interès personal, que ve de lluny (Albet, 1988), envers la geografia humanística, envers la dimensió de "lloc" i envers el mateix Yi-Fu Tuan... però ben conscient que avui els protagonistes són Yi-Fu Tuan i Joan Nogué.

Nogué

La trajectòria de Joan Nogué és prou coneguda: catedràtic de Geografia Humana a la Universitat de Girona, ha estat director de l'Observatori del Paisatge durant una colla d'anys i és membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans; fou l'introduïdor de la geografia humanística a Espanya, primer a través d'allò que abans anomenàvem "tesina" (*El bosc, element clau d'un paisatge i d'una comunitat*, 1981) i, després, amb la tesi doctoral *Geografia humanista i paisatge: una lectura humanista del paisatge de la Garrotxa a través de la literatura i de cinc grups d'experiència ambiental* (1984), ambdues presentades al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Les publicacions que se'n

1. El text reproduceix les paraules pronunciades el dia 29 de maig de 2018 en l'acte de presentació del llibre *Yi-Fu Tuan. El arte de la geografía*, editat per Joan Nogué i publicat per Icaria Editorial dins la col·lecció "Espacios Críticos" (vol. 11). S'ha optat per mantenir el format de l'exposició tal com fou pronunciada, tot incorporant-hi les notes necessàries per referenciar les cites que hi figuren, així com les principals fonts emprades.

2. http://www.icariaeditorial.com/coleccion_detallada.php?id=41&orden_num=true

Foto: Alex Cumpido

Joan Nogué, Josep Oliveras i Abel Albet

derivaren (Nogué, 1983a, 1983b, 1985a, 1985b, 1985c, 1986) es convertirien aviat (i encara ho són avui) en referents obligats sobre la geografia humanística (la seva mirada teòrica, els plantejaments metodològics, la manera d'afrontar els estudis de casos, etc.). Posteriorment s'hi afegirien les nombroses publicacions que en Joan Nogué ha anat escampant (tant en llibres i revistes acadèmiques com en articles en diaris i de gran difusió) sobre la dimensió del lloc i, sobretot, la realitat del paisatge (Nogué, 2008, 2012).

Si per a Nogué, Tuan fou un dels inspiradors necessaris i recurrents en aquelles recerques inicials, la seva estada postdoctoral a la Universitat de Wisconsin a Madison (Estats Units) a l'encalç, precisament, de la docència i la recerca del professor Tuan, acabarien de consolidar una relació estreta, continuada i encara vigent. És precisament aquest sòlid i intens contacte mantingut entre Tuan i Nogué el que propiciaria l'oportunitat i garantiria la solidesa d'un llibre d'"Espacios Críticos" dedicat a Tuan i elaborat per Nogué. Com bé sabeu, els llibres de la col·lecció incorporen un repàs bio-bibliogràfic del personatge en qüestió, una entrevista, una antologia de textos, un text inèdit i un capítol d'anàlisi de quines han estat les aportacions més essencials del personatge estudiat: tot plegat requereix un notable esforç i dedicació i una significativa complicitat entre autor i personatge. Pensem que el resultat d'aquest procés de més de cinc anys i que es materialitza avui en el llibre tenim a les mans ha valgut la pena. Aprofitem l'ocasió per reiterar el nostre agraïment i reconeixement a Anna Monjo, directora d'Icaria Editorial, aquí present, pel seu continuat i incondicional suport a aquest projecte.

Tuan

I què dir de Yi-Fu Tuan? Joan Nogué ens en parlarà a bastament a continuació i no em pertoca aturar-m'hi però és bo situar-lo com el més evident i conegut representant (juntament amb la recentment traspassada Anne Buttimer i altres

estudiosos) de l'anomenada geografia humanística. Si bé ell mateix sempre ha refusat una adscripció estricta i inequívoca a aquesta escola de pensament geogràfic és indubtable el seu pes decisiu en l'establiment i consolidació d'aquesta mirada peculiar dins el marc conceptual de la geografia.

Què hi fa un geògraf arrelat en la fenomenologia com Tuan en una col·lecció com "Espacios Críticos"? Els qui coneixeu Tuan sabreu que difícilment el podem qualificar de "radical" (ni per les formes de pensar i d'actuar ni pels continguts de la seva geografia) i menys si el comparem amb la "radicalitat", contundent a vegades, d'alguns dels altres personatges que integren la col·lecció (Richard Peet, Doreen Massey, Neil Smith, David Harvey, per esmentar-ne algun). Tuan està lluny de ser etiquetat com *activista* (ni tan sols per afrontar la seva escassament confessada homosexualitat), ni se li coneixen militàncies socials o polítiques de cap tipus, encofurnat tota la seva vida en el plàcid redós de la vida universitària.

És cert que Tuan ha estat (i és!) un professor respectat i, sobretot, molt ben valorat, i la seva docència ha generat un ampli "club de fans", que difícilment, però, podríem qualificar d'"escola". Un únic article de la seva extensa bibliografia està firmat en coautoría (que resulta ser, a més, de la seva etapa de juvenesa), fet que palesa una trajectòria molt individualitzada, oberta però focalitzada en un projecte molt personal, quasi solitari.

De Tuan també és sorprenent el fet de no ser, malgrat el seu cosmopolitisme, un geògraf "viatjat": tot i que, pels seus orígens i trajectòria, ha esdevingut un veritable pont entre la cultura oriental i l'occidental, quasi bé mai ha sortit dels Estats Units ni per raons acadèmiques (pràcticament l'única estada a l'exterior fou amb motiu dels seus estudis de llicenciatura i màster a Oxford, al Regne Unit, i una breu estada a Toronto, al Canadà) ni personals (va tardar més de 60 anys a tornar a visitar la seva Xina natal). Tampoc ha estat un conferenciant habitual en altres universitats nord-americanes (fora de la seva) ni en els congressos del ram. Tanmateix, és una persona molt ben coneguda i molt respectada en molts altres cercles de les humanitats i del món literari i intel·lectual extens.

A *¿Quien soy yo?*, una magnífica però insòlita autobiografia, Tuan reconeix que no ha lluitat per resoldre les injustícies socials i polítiques (Tuan, 1999, p. 105-106, 160) i, doncs, que la seva geografia mai no es va alinear amb les geografies radicals dels anys 70, 80 i posteriors, ans més aviat s'ha dedicat a denunciar, diu ell, les injustícies "físiques/biològiques". Al mateix llibre, Tuan també ve a dir que es pot ser "radical" sense haver de ser marxista: potser aquesta afirmació palesa tant el seu posicionament allunyat de determinades ideologies com pretén justificar/explicar la seva nul·la militància i activisme.

La geografia humanística

En el context de la col·lecció "Espacios Críticos", sovint hem repetit que entenem com "ser crític" qui no dóna per bons els discursos heretats i imposats, les idees sobrevingudes, les inèrcies preestablertes, les modes tendencials... ans ho

qüestiona tot i, si és necessari, ho tomba, ho refà o ho revoluciona. En aquest sentit és bo recordar que la geografia humanística va aparèixer com a refús a la recerca de lleis científiques que no tenien sentit per a les persones i davant l'abstracció i el mecanicisme imposat per la geografia teòrica i la quantitativa. Segons els humanístics, l'ús de models havia fet oblidar i fins menysprear que, malgrat que l'abstracció és perfectament legítima, aquesta és possible només en considerar que darrera d'ella sempre hi ha territoris concrets i localitzats i persones que habiten i s'organitzen damunt aquests territoris. Davant els plantejaments neopositivistes que afirmen que el comportament de les persones és racional, mesurable i, per tant, previsible objectivament, i que s'insereix en un món igualment objectiu i únic, les bases fenomenològiques de la geografia humanística van remarcar que la lliure i imprevisible consciència humana havia de ser l'únic i veritable paràmetre d'anàlisi; l'exploració del món de l'experiència humana (única font possible de coneixement) havia de ser l'estudi de l'experiència immediata, quotidiana: l'estudi del "món viscut". Així, les seves anàlisis van començar a incloure percepcions, sensacions, records, mites, fantasies, actuacions i, doncs, les relacions (no pas aleatòries ans plenament intencionades múltiples i no-unívokes) entre les persones i el món (o mons, ja que n'hi haurà tants com actituds personals). L'escala que interessava tractar era la del lloc, en tant que àmbit més carregat de sentit per a les persones.

La primera geografia humanística dels anys 70 es mostrà, doncs, extremadament bel·ligerant contra la geografia teòrico-quantitativa i contra el model positivista d'entendre la ciència; els atacs (dels que en queda escassa memòria) van ser molt molt durs... tant o més que els que en aquell mateix moment fa la naixent geografia radical i marxista. Un exemple: Anne Buttimer participa inicialment, i de manera ben activa, en el grup de geògrafs socialistes radicats a Clark i fa part de la revista *Antipode*.

I és que, certament, destacar el valor de les emocions, dels sentiments, de l'esperit, dels llocs... en una època, unes circumstàncies, una geografia que remarcava el valor de l'economia i de la materialitat (ja fossin les geografies quantitatives o les radicals)... té molt de "crític", de contracorrent. No era una lluita fàcil demostrar que els llocs, més enllà de marques topològiques, podien/havien de ser considerats com indrets carregats de significat i valor. Davant les fredes estadístiques, considerades com legitimadores d'una mirada racional i fonament de tota recerca científica... l'aposta per unes metodologies qualitatives era molt i molt agosarada. I, més encara: posar en dubte la definició del que és ciència, repensar la nostra manera d'acostar-nos al món (i, doncs, d'estudiar-lo, d'entendre'l, de canviar-lo) implica un trasbals epistemològic contundent. Una anècdota personal: la primera vegada que vaig escoltar en Joan Nogué jo era en el darrer any de llicenciatura i en el marc de l'assignatura de Pensament Geogràfic la professora Rosa Ascon va convidar-lo a explicar què era això de la geografia humanística. En Joan acabava de presentar la seva tesi doctoral i jo em vaig atrevir a preguntar-li... com s'ho feien ell, en Tuan, els "humanístics"... per defensar-se davant els atacs acusant-los que allò que ells feien "no

era ciència”, no era científic. La seva resposta, tranquil·la i fonamentada, ens va convèncer, però ens va deixar preocupats: “no es tracta de *defensar-se* de cap acusació, ans de veure-ho com una forma diferent d’acostar-nos a la ciència, a la societat, al món”.

En aquest sentit, segurament la geografia de Tuan dels 70 i 80 la podem considerar molt “crítica”, molt “revolucionària” (tot i que segurament ell no ho pretenia i encara avui no ho vegi així). Entesa així, la geografia humanística va suposar un gran repte, un gran desafiament a la geografia del moment. Seria interessant preguntar-se (i, doncs, estudiar) per què la geografia humanística va perdre tan aviat (massa aviat?) aquell caràcter radical, o si més no crític, i va adoptar (o potser se li atribuï des de fora, per tal d’igualir-la?) una mirada conservadora i descriptiva, allunyada del compromís i de la revolució.

Avui

Deixeu-m’ho dir de manera planera: segurament avui hi ha “molt Tuan” i “molta geografia humanística” circulant, però sota altres “etiquetes” o bé subtilment incorporat en àmbits i temes ben diversos. La seva aportació és present (sovint de manera inconfessada i/o inconfessable) tant en moltes *geografies* posteriors com en moltes altres disciplines. Així, tal com havia proposat la geografia humanística en la seva etapa inicial...

– des dels anys 90 el postmodernisme també qüestionarà, de soca-rel, què és ciència i quins són els seus límits i definició;

– posteriorment l’èmfasi (o si més no l’atenció) en les mirades d’*altres* (que ho són per raons de raça, de gènere, de sexe...) apareixerà amb força en els discursos postcoloniais i de l’alteritat;

– en pocs anys les metodologies qualitatives assoliran un nivell de “normalització” tal que, més enllà del treball etnogràfic, ha esdevingut habitual (i fins imprescindible) que les recerques en ciències socials i humanitats (i no només aquestes!) incorporin enquestes, entrevistes, observació participant... o que el cinema, la literatura, la pintura, etc. siguin fonts d’informació i coneixement si més no tan transcendents com unes estadístiques;

– també els sentits, sensacions i sentiments acabaran sent cabdals per copsar el territori i la societat: des del tombant de segle les geografies emocionals seran més que una moda o una tendència i, potser sense saber-ho (potser sense anomenar-los així), incorporaran aquelles topofílies i topofòbies, aquells espais viscuts... tan “humanístics”;

– les percepcions i els desigs passaran a ser un factor clau en la planificació urbana i regional: ara està ben clar que, per assegurar el seu bon funcionament (l’èxit!) i per assolir nivells mínims d’integració social i justícia espacial, el disseny dels espais públics o de les infraestructures i equipaments ha d’incorporar les percepcions i les expectatives de la ciutadania, més enllà de les decisions de tècnics i polítics;

– la importància del lloc (ja sigui entès com escala, tema, dimensió, àmbit, etc.) estarà en la base de les noves geografies regionals, dels estudis de localitats, del debat local/global;

– el paisatge, segurament un dels conceptes paradigmàtics de la geografia humanística, adoptarà carta de naturalesa social, política i fins i tot jurídica.

Un exemple més: una lectura atenta del llibre de Tuan *Cosmos y hogar* (Tuan, 1996) evidencia fins quin punt el seu text no deixa de ser sinó un clar precedent de les posteriors mirades cosmopolites que s'ha volgut posicionar com alternatives a la globalització. Al mateix llibre es parla de la importància de la “cura”, de les emocions i dels vincles assistencials entre les persones, molt abans que aquests termes es posin “de moda”. I passa el mateix quan a les pàgines d'aquest mateix llibre es remarca el pes i el valor de la comunitat i del que és comú per entendre i transformar les relacions socials damunt el territori. Fet i fet, doncs, *Cosmos y hogar* conté molts elements de crítica social, econòmica i política... però com que no estan fonamentats en ideòlegs clàssics (com Marx, Lefebvre, o tants d'altres) ans en un corpus humanístic molt potent... segurament aquesta crítica social, econòmica i política... ens sembla “light” o fins i tot poc social, poc econòmica, poc política. Llàstima.

Sobre Tuan

Per conèixer la vida i l'obra de Tuan comptàvem amb el ja esmentat *¿Quien soy yo?*, que porta el significatiu subtítol de *Una autobiografía de la emoción, la mente y el espíritu* i permet entendre o, si més no, entreveure, facetes de la seva vida i trajectòria que ajuden a explicar aspectes que apareixen a les seves publicacions: la seva enorme empatia envers les persones que contrasta amb un caràcter aparentment solitari; les raons d'inserir la seva fe en la interpretació del dia a dia; la forma d'afrontar i resoldre el “xoc” cultural Xina-Estats Units, etc. *¿Quien soy yo?* ajuda molt bé a comprendre el personatge, les seves circumstàncies, el seu tarannà... però *Cosmos y hogar* també té molts trets autobiogràfics, cosa que evidencia una premissa humanista (i humanística) per excel·lència en Tuan: la indestriable barreja entre el que és personal i el que és acadèmic. Les seves famoses *Dear Colleague*³ no deixen de ser una autobiografia personal i intel·lectual.

Tuan i els seus textos estan indefectiblement presents en totes les obres de referència sobre la geografia i l'humanisme contemporanis. Així, el capítol de Cresswell (2008) dins *Key texts in Human Geography* suposa una visió interessant de les aportacions de Tuan (del que diu i del que oblida, de les seves influències i dels seus crítics, de les seves virtuts i limitacions). El text de Paul Rodaway (2004) a *Key thinkers on space and place* és més asèptic que el de Cresswell però

3. Cartes, inicialment ciclostilades, que sempre amb aquest encapçalament i amb prou regularitat, Tuan repartia entre els seus col·legues posant-les en les bústies del seu Departament. El recull d'aquests cartes donaria peu a un llibre amb el mateix títol (Tuan, 2002); també són accessibles a la seva pàgina web: http://www.yifutuan.org/dear_colleague.htm.

aporta reflexions igualment interessants sobre la influència/inspiració que ha suposat l'obra de Tuan. Igualment, Entrikin i Tepple (2006), a *Approaches to Human Geography*, fan una excel·lent contextualització de la geografia humanística i la construcció del lloc.

Cal fer un esment especial al llibre *Textures of Place* (Adams *et al.*, 2001), perquè és el recull selectiu de les comunicacions presentades al congrés de l'*Association of American Geographers* del 1998 en les sessions dedicades a Tuan amb motiu de la seva jubilació alhora que inclou altres textos relacionats amb l'enfocament humanístic: el llibre li està dedicat (així consta a la portadella interior) i és, de fet, un dels poquíssims homenatges que li van ser dedicats. El conjunt de l'obra és una reivindicació de la geografia humanística i de Tuan en un moment en que ningú els reivindicava... i en un moment en que "altres geografies" (noves geografies culturals, geografies emocionals, etc.) semblaven aixecar el vol i trepitjar la geografia humanística... sense voler reconèixer (potser inconscientment... o potser molt conscientment!) l'enorme llegat que incorporaven de la geografia humanística (pel que fa a temes, metodologies, enfocaments, conceptes, etc.). El capítol introductor de *Textures*, escrit pels tres editors, és un panegíric del valor de la geografia humanística i, en ella, de la necessitat i de la potència del concepte de lloc; el capítol final ("Geographer as humanist", de J. Nicholas Entrikin) és, tot ell, un al·legat *tuanià*, i el seu autor arriba a dir que Tuan és "the perfect humanistic geographer" (p. 437).

Així doncs, fins ara, *Textures of Place* venia a ser, de fet, l'únic llibre d'estudi, de reivindicació, d'homenatge sobre Tuan. El llibre que ara presentem omple aquest buit... no només per a l'audiència de parla castellana⁴ ans per al conjunt del planeta.

Coda

En el context especial i específic de la geografia dita *humanística*, Tuan és un personatge que (d'una manera peculiar, és cert) ha contribuït decisivament a que la visió que geògrafs i no geògrafs tenien sobre la geografia canviés substancialment tot i (o potser degut a) no seguir els "estàndards" habituals de la "ciència" geogràfica". I això és, no cal dir-ho, una enorme aportació... crítica!

Malgrat això (o potser, de nou, degut a això?), Tuan és un savi, erudit, humanista no prou (ben) valorat en geografia... i, doncs, que sovint ha estat més reivindicat en el marc general de les humanitats que no pas en el de la geografia (Lynch, 2003; Ruiz-Domènec, 2004). Vet aquí, potser, on rau la radicalitat de Tuan: haver sabut portat fins l'extrem el valor i el compromís de les humanitats des d'una mirada de geògraf.

El llibre de Joan Nogué que avui presentem posa de relleu l'originalitat, el valor i la genialitat del Tuan geògraf i humanista; ens descobreix el pensament

4. A més de les traduccions que incorpora l'obra que avui es presenta (Nogué, 2018), en el mercat és possible trobar les versions castellanes de *Topophilia* (Tuan, 1974), "A view of Geography" (Tuan, 1991), *Escapism* (Tuan, 1998), *Romantic Geography* (2013), i les ja esmentades *Cosmos and Hearth* (1996), i *Who am I?* (Tuan, 1999).

d'un autor excepcional i de qui tenim moltes coses per aprendre i, doncs, de qui, si no l'hem llegit, ens estàvem perdent coses molt importants.

Moltes gràcies per l'amabilitat de la vostra assistència i atenció.

Bibliografia

- ADAMS, Paul C.; Steven HOELSCHER; Karen E. TILL [ed.] (2001). *Textures of Place. Exploring Humanist Geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- ALBET, Abel (1988). "Valoració dels lligams entre Geografia Radical i Geografia Humanística", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 13, p. 5-18.
- CRESSWELL, Tim (2008). "Space and Place (1977): Yi-Fu Tuan" dins: Phil HUBBARD; Rob KITCHIN; Gill VALENTINE [ed.]. *Key texts in Human Geography*. Londres: Sage, p. 53-59.
- ENTRIKIN, J. Nicholas; John H. TEPPEL (2006). "Humanism and Democratic Place-Making" dins: Stuart AITKEN; Gill VALENTINE [ed.]. *Approaches to Human Geography*. Londres: Sage, p. 30-41.
- LYNCH, Enrique (2003). "Confucio posmoderno", *El País-Babelia*, 2 d'agost.
- NOGUÉ, Joan (1983a). "De com la literatura pot ser útil a la geografia: reflexions arran de la lectura d'un llibre", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 3, p. 201-208.
- (1983b). "El bosc, element clau d'un paisatge i d'una comunitat", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 2, p. 23-67.
- (1985a). "Geografia humanista y paisaje". *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, núm. 5, p. 93-107.
- (1985b). *Una lectura geogràfico-humanista del paisatge de la Garrotxa*. Girona: Col·legi Universitari de Girona i Diputació de Girona.
- (1985c). "Un mètode de treball humanista". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 6, p. 67-80.
- (1986). *La percepció del bosc: la Garrotxa com espai viscut*. Girona: Ajuntament de Girona.
- (2008). *Entre paisajes*. Barcelona: Àmbit.
- (2012). "Lugar, paisaje e identidad", *Paisea. Revista de paisajismo*, núm. 20, p. 6-12.
- [ed.] (2018). *Yi-Fu Tuan. El arte de la geografia*. Barcelona: Icaria.
- RODWAY, Paul (2004). "Yi-Fu Tuan" dins: Phil HUBBARD; Rob KITCHIN; Gill VALENTINE [ed.]. *Key thinkers on space and place*. Londres: Sage, p. 306-310.
- RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique (2004). "Confesiones de un cosmopolita", *La Vanguardia-Culturas*, 11 d'agost, p. 11-12.
- TUAN, Yi-Fu (1974). *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes, and values*. Upper Saddle River: Prentice-Hall. Trad. cast.: *Topofilia*. Barcelona: Melusina, 2007.
- (1991). "A view of Geography", *Geographical Review*, núm. 81(1), p. 99-107. Trad. cast.: "Una visió de la Geografia", *Treballs de Geografia*, núm. 44, p. 13-18 (1992).
- (1996). *Cosmos and hearth: A cosmopolite's Viewpoint*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Trad. cast.: *Cosmos y hogar. Un punto de vista cosmopolita*. Barcelona: Melusina, 2005.
- (1998). *Escapism*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. Trad. cast.: *Escapismo: Formas de evasión en el mundo actual*. Barcelona: Península, 2003.
- (1999). *Who am I? An autobiography of emotion, mind, and spirit*. Madison: University of Wisconsin Press. Trad. cast.: *¿Quién soy yo? Una autobiografía de la emoción, la mente y el espíritu*. Barcelona: Melusina, 2004.
- (2002). *Dear colleague: Common and uncommon observations*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (2013). *Romantic Geography: In search of the sublime landscape*. Madison: University of Wisconsin Press. Trad. cast.: *Geografía romántica. En busca del paisaje sublime*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2015.